

A kis- és középvállalkozások helye az európai és a magyar foglalkoztatásban

Előszó

E rövid tanulmánnyal a céloom annak bemutatása, mekkora súlyt képvisel a kis- és középvállalkozásként (KKV) definiált vállalati kör az európai, ezen belül a magyar gazdaságban, mely gazdasági súlyt ez esetben a foglalkoztatásban betöltött szerep fogja meghatározni. Ezzel az elemzéssel azt a dolgot kívánom előkészíteni, amelyet a Magyarországon és az Európai Unió szintjén alkalmazott vállalkozásfejlesztési politikáról készülok összeállítani. Fontosnak tartom azonban, hogy mielőtt a fejlesztés eszközeiről és eredményeiről szólok, statisztikai elemzés segítségével támasszam alá a gazdaság ezen szereplőinek jelentőségét.

Figyelmem annak kapcsán terelődött a gazdaság e dimenziójára, hogy Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozása előkészítésének időszakában két évig lehetőségem volt egy olyan intézmény¹ információs tevékenységének irányítására, amely a magyar vállalkozásfejlesztési intézményrendszer részeként, de szoros kapcsolatban az Európai Bizottsággal, a kis- és középvállalkozások felkészülését szolgálta az európai uniós csatlakozásra.

A tanulmány az alapfogalmak magyarázata után elsőként az Európai Unió tagországi és néhány további nyugat-európai ország vállalkozásainak méretbeli megoszlását és foglalkoztatásban betöltött szerepét mutatja be, mely elemzés kitér az USA-val és Japánnal való összehasonlításra, valamint az EU-hoz csatlakozni kívánó országok helyzetértékelésére is. Ehhez a KKV Kutatás Európai Hálózata által összeállított KKV Obszervatórium jelentése kerül felhasználásra. Végül rátérek a magyarországi helyzet bemutatására, melyhez a Központi Statisztikai Hivatal adataira és a Magyar Gazdaságelemző Intézet jelentésére támaszkodom.

¹ ITDH Magyar Befektetési és Kereskedelemfejlesztési Közhasznú Társaság Euro Info Központja

1. Bevezetés

Tanulmányom a felhasznált irodalomban alkalmazott statisztikai elemzések gyakorlatához igazodva, a kis- és középvállalkozás elnevezés alatt létszámkategóriát ért, melynél kizárólag a vállalkozás alkalmazottainak a számát veszem alapul². E szerint a kisvállalkozás 250 főnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztató vállalatot jelent, melyen belül a következő kategóriák különböztethetők meg:

- 9 vagy annál kevesebb főt foglalkoztató mikro vállalkozások, ezen belül külön kategóriát képeznek a foglalkoztatott nélküli, ún. önfoglalkoztató (vagy családtagot foglalkoztató) vállalkozások,
- 10 és 49 fő közötti alkalmazotti létszámú kisvállalkozások,
- 50 és 249 közötti főt foglalkoztató középvállalkozások.

Nagyvállalat a 250 vagy annál nagyobb számú munkaerőt alkalmazó vállalkozás.

A vállalkozás-kategóriák kizárólag alkalmazotti létszám szerinti meghatározására azért van szükség, mert ez teszi lehetővé a különböző országok elemzéseiből nyert statisztikai adatok összehasonlítását. Megjegyzem azonban, hogy a kategóriák más kritériumokra is kitérő részletes meghatározása jelentős különbségekre mutathat rá. Így az Európai Bizottság ajánlása³ szerint egy kisvállalkozás éves árbevétele kevesebb mint 40 millió euró, éves mérlege pedig nem haladja meg a 27 millió eurót⁴, míg a magyar kisvállalkozási törvény⁵ szerint ezek az értékek rendre 4.000 millió Ft (kb. 16 millió euró)⁶ és 2.700 millió Ft (kb. 11 millió euró).

Még egy érdekes megjegyzés. A kis- és középvállalkozások számbeli összehasonlítása még nem jelenti, hogy az igazi „vállalkozókat” vettük számba. Czakó⁷ mutat rá tanulmányában a lényeges különbségre az üzleti tevékenysége során kockázatot vállaló, az üzleti nyereségét és a rendelkezésre álló szellemi erőforrásokat a tőke lehető legkedvezőbb értékesülése érdekében felhasználó és azt a gazdaságba

² [SMEs in Europe, 2002]

³ [Official Journal, 1996]

⁴ Ezekon kívül a bizottsági ajánlásban kritériumként szerepel a vállalat függetlensége, mely szerint egy vállalkozás akkor minősül független az a vállalkozásnak, ha abban más KKV-nak nem minősülő vállalkozás vagy vállalkozások tulajdoni részesedése – tőke vagy szavazati jog alapján – külön-külön és együttesen sem haladja meg a 25%-ot.

⁵ 1999. évi XCV. Törvény a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról.

⁶ 1 euró = 246 Ft

⁷ [Czakó, 1997]

visszaforogató, a szó Schumpeter-i⁸ értelmében használt „vállalkozó”, és az inkább önálló gazdálkodónak mint vállalkozónak nevezhető gazdasági szervezetek között, melyek „maguk szervezik meg saját és alkalmazottaik foglalkoztatásának feltételeit, ..., tevékenységük eredménye, befektetéseik jövedelme a háztartásba kerül, azt fogyasztásra fordítják. A termelés vagy szolgáltatás színvonalának emelését a konkurencia kényszeríti ki, és a stabil piaci helyzet megőrzése érdekében eszközölt pótlólagos tőkebefektetések, beruházások nem haladják meg a szükségesnek tekintett minimális mértéket.”⁹ A két kategória (és a közöttük levő átmenetek) megkülönböztetése nem egyszerű feladat¹⁰. Mindenesetre érdekes vizsgálat tárgyát képezheti az itt definiált igazi „vállalkozók”-nak tekintett piaci szereplők gazdasági jelenlétének nemzetközi összehasonlítása is.

2. A KKV-k helye az európai foglalkoztatásban – kitekintés a világgazdaságra

Az európai kis- és középvállalkozások számszerű bemutatását az Európai KKV-k Megfigyelőközpontja (Observatory of European SMEs, a továbbiakban: KKV Obszervatórium)¹¹ elnevezést viselő, az Európai Bizottság által létrehozott kezdeményezés 2002-ben készült jelentése alapján állítottam össze. A KKV Obszervatóriumot az Európai Bizottság 1992 decemberében alapította azzal a céllal, hogy az uniós és nemzeti szintű döntéshozókat, kutatókat, vállalkozói szervezeteket megfelelőképpen ellássa kis- és középvállalkozásokkal kapcsolatos információkkal. A KKV Obszervatórium számos jelentést foglal magában, melyet a KKV-kutatás Európai Hálózata (European Network of SME Research, ENSR) végez a hollandiai EIM Business & Policy Research (EIM) koordinálásában. A felmérések Európa 19 országára terjednek ki, mely magában foglalja a 15 EU-tagállamot, valamint Izlandot, Lichtensteint, Norvégiát és Svájcot.

A KKV Obszervatórium 2002-es jelentése¹² Európa 19 országának magánvállalkozásairól ad képet. A kapott eredményt összehasonlítja a világgazdaság két további főszereplője, az USA és Japán vállalataival, valamint kitekintést nyújt az

⁸ Schumpeter a vállalkozói tevékenység legfőbb jellemzőjének az innovatív magatartást tartja [Czakó, 1997].

⁹ [Czakó, 1997]

¹⁰ A statisztikai elkülönítéshez általában a vállalkozás jogi formáját használják fel [Czakó, 1997].

¹¹ [The Observatory, 2002]

¹² [SMEs in Europe, 2002]

Európai Unióhoz csatlakozni kívánó országok vállalkozásaira. Az elemzés kizárólag a nem-elsődleges (non-primary) ágazatokban működő vállalkozásokat veszi számba, azaz az összes vállalkozást, kivéve a mezőgazdaságot, a vadászatot és a halászatot¹³.

Az alábbi táblázat a 19 európai ország (ezenül: a nyugat-európai országok) vállalkozóinak méret szerinti megoszlását és munkaerőpiaci helyzetét mutatja a 2000. évben.¹⁴

1. táblázat: Vállalkozások, Európa 19

	<i>Kis- és középvállalat</i>				<i>Nagy- vállalat</i>	<i>Összesen</i>
	<i>Mikrov.</i>	<i>Kisv.</i>	<i>Középv.</i>	<i>KKV összesen</i>		
<i>Vállalkozások száma (ezer)</i>	19 040 (93%)	1 200 (6 %)	170 (0,8%)	20 415 (99,8%)	40 (0,2%)	20 455 (100%)
<i>Foglalkoztatottak száma (fő, ezer)</i>	41 750 (34%)	23 080 (19%)	15 960 (13%)	80 790 (66%)	40 960 (34%)	121 750 (100%)
<i>Vállalkozásonkén t foglalkoztatott munkaerő (fő, átlag)</i>	2	20	95	4	1 020	6

Forrás: SMEs in Europe, 2002

A táblázat adataiból látható, hogy 2000-ben összesen több, mint 20 millió vállalkozás működött Nyugat-Európában, melyek mintegy 121 millió embernek biztosították munkát. Majdnem minden vállalat, a vállalkozások 99,8%-a, kis- és középvállalkozás volt, ezek közül több, mint 19 millióan kevesebb, mint 10 főt foglalkoztattak, azaz mikro-vállalkozások. Egy vállalkozás átlagosan 6 embernek adott munkát. A vállalkozások majdnem 100%-át kitevő KKV-k az alkalmazottak mintegy kétharmadát (66%) foglalkoztatták.

Amennyiben igaz, hogy a piaci szereplők egy körének gazdasági súlyát a foglalkoztatásban betöltött szerep jelentősen meghatározza, megállapítható, hogy a kis- és középvállalkozások jelentős súlyt képviselnek Nyugat-Európa gazdaságában.

¹³ Ugyanis a rájuk vonatkozó EU szabály- és támogatási rendszer teljesen más szisztéma szerint épül fel [Kállay, 2003]

¹⁴ Az adatok forrása az Eurostat 1993-1997-ben készült KKV adatbázisa, ezt felhasználva a holland EIM megfelelő becslési módszert alkalmazva jutott a 2000. évre vonatkozó értékekhez.

Vizsgáljuk meg ugyanezeket a mutatókat az Amerikai Egyesült Államok és Japán esetében. A következő táblázat a Nyugat-Európára vonatkozó fenti értékeket hasonlítja össze a világgazdaság másik két legjelentősebb tényezőjével (az adatok 1998-ra vonatkoznak).

2. táblázat: Vállalkozások a foglalkoztatásban – Európa 19, USA, Japán

	<i>Kis- és középvállalat</i>				<i>Nagy- vállalat (%)</i>	<i>Vállalkozá- -sok által foglalkozta- tottak száma (fő, ezer)</i>	<i>Vállalkozá- -sonként foglalkozta- -tott munkaerő (fő, átlag)</i>
	<i>Mikrov. (%)</i>	<i>Kisv. (%)</i>	<i>Középv. (%)</i>	<i>KKV összesen (%)</i>			
<i>Európa 19</i>	34	19	13	66	34	118 310	6
<i>USA</i>	11	19	16	46	54	108 120	19
<i>Japán</i>	n/a	n/a	n/a	33	67	57 350	10

Forrás: SMEs in Europe, 2002

Míg Nyugat-Európa országaiban a kis- és középvállalkozások a munkaerő 66%-át foglalkoztatták, ez az érték az USA-ban csupán 46%-ot, Japánban pedig még ennél is kisebb hányadot, összesen 33%-ot tett ki. Hasonló következtetés vonható le az egy vállalkozás által átlagosan foglalkoztatott alkalmazottak számát tekintve is: Európa 19 országában egy vállalkozás átlagosan 6 főt foglalkoztatott, Japánban 10-et, az USA-ban pedig 19-et. Megállapítható, hogy Nyugat-Európában a KKV-k a munkaerő jelentősebb hányadának biztosítanak munkát, mint a világgazdaság másik két fejlett régiójában.

Mielőtt rátérek a magyarországi helyzet bemutatására, szeretnék kitérni a KKV Observatóriumnak az Európai Unió 13 tagjelölt országával kapcsolatos következtetéseire (Bulgária, Ciprus, Csehország, Észtország, Magyarország, Málta, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Románia, Szlovákia, Szlovénia és Törökország). A 3. táblázatot különböző nemzeti források adatai alapján állította össze a jelentés koordinálását végző hollandiai EIM. Az adatok 1999-re vonatkoznak.

3. táblázat: Vállalkozások: 13 EU tagjelölt, Európa 19

	<i>Kis- és középvállalat</i>		
--	------------------------------	--	--

	<i>Mikrov.</i>	<i>Kisv.</i>	<i>Középv.</i>	<i>KKV összesen</i>	<i>Nagy- vállalat</i>	<i>Összesen</i>
Tagjelölt országok						
• Vállalkozások száma (ezer)	5 540 (95,4%)	205 (3,6%)	45 (0,8%)	5 795 (99,8%)	10 (0,2%)	5 805 (100%)
• Foglalkoztatottak száma (fő, ezer)	11 760 (40%)	4 430 (15%)	4 890 (17%)	21 075 (72%)	8 210 (28%)	29 290 (100%)
• Vállalkozásonként foglalkoztatott munkaerő (fő, átlag)	2	21	107	4	837	5
Európa 19						
• Vállalkozások száma (ezer)	18 710 (93%)	1 185 (6%)	165 (0,8%)	20 060 (99,8%)	40 (0,2%)	20 100 (100%)
• Foglalkoztatottak száma (fő, ezer)	41 040 (34,2%)	22 755 (19%)	15 765 (13%)	79 555 (66,2%)	40 445 (33,8%)	120 000 (100%)
• Vállalkozásonként foglalkoztatott munkaerő (fő, átlag)	2	19	94	4	1 019	6

Forrás: SMEs in Europe, 2002

A tagjelölt országokban összességében közel 6 millió vállalkozás volt található, melyek mintegy 30 millió embernek adtak munkát. Ugyanúgy, ahogy a 19 nyugat-európai országban, itt is a mikro vállalkozások dominanciája volt jellemző. A foglalkoztatottak létszámából látható, hogy a tendencia a kisebb cégek felé fordul: a KKV-k a tagjelölt országokban az összes foglalkoztatott 72%-ának adnak munkát, míg a nyugat-európai országok átlagában az ennek megfelelő érték 66%. Az eltérés elsősorban a mikro vállalkozásoknak tudható be, mivel a tagjelölt országokban azok foglalkoztatják az összes munkaerő 40%-át, míg ez az érték Nyugat-Európában csupán 34%. A vállalkozásonként foglalkoztatott átlagos munkaerő (Nyugat-Európában 6, a tagjelölt országokban 5 fő) szintén azt mutatja, hogy a vállalati szektor a tagjelölt országokban a kisebb vállalatok dominanciájára épül, mint Nyugat-Európában.

A jelentés a tagjelölt országok két csoportját különböztette meg. Az egyik csoportot a 10 kelet-közép-európai tagjelölt alkotta (Bulgária, Csehország, Észtország,

Magyarország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Románia, Szlovákia és Szlovénia), ezek a volt szocialista országok, melyeknek a gazdasága az 1990-es évek folyamán jelentős strukturális átalakuláson ment keresztül. A másik csoportban a mediterrán térség három országa volt található: Ciprus, Málta és Törökország. Ha megnézzük az egyes országokra vonatkoztatott 1999-es értékeket (4. táblázat), elsőként különbség rajzolódik ki a kelet-közép-európai tagjelöltek és a mediterrán tagjelöltek között.

4. táblázat: Vállalkozásonként foglalkoztatott munkaerő (fő, átlag)

	<i>1995</i>	<i>1999</i>	<i>Változás 1995-1999</i>
<i>Bulgária</i>	9	8	0
<i>Ciprus</i>	4	4	0
<i>Csehország</i>	6	5	-2
<i>Észtország</i>	12	9	-2
<i>Magyarország</i>	9	4	-5
<i>Lettország</i>	17	15	-2
<i>Litvánia</i>	11	11	-1
<i>Málta</i>	4	4	0
<i>Lengyelország</i>	5	5	0
<i>Románia</i>	3	6	2
<i>Szlovákia</i>	8	8	0
<i>Szlovénia</i>	6	6	0
<i>Törökország</i>	4	4	0
<i>Összes tagjelölt ország</i>	6	5	-1
<i>Európa 19</i>	6	6	0

Forrás: SMEs in Europe, 2002

A kelet-közép-európai tagjelölteknél az átlagos vállalkozói méret jelentősen meghaladja a többi tagjelöltét és a nyugat-európai országok átlagát (különösen a Balti országokban). A mediterrán tagjelöltek adatai nagymértékű hasonlóságot mutatnak a délkelet-európai EU tagországokéval (Görögország, Olaszország, Spanyolország és Portugália), amennyiben mindkét területre jelentős mértékű KKV jelenlét jellemző.

A 4. táblázat mutatja továbbá, hogyan változott 1995 és 1999 között a tagjelölt országok vállalatainak méret szerinti megoszlása. Ami az átlagos vállalati méretet illeti, a tagjelölt országok adatai az évek során fokozatosan konvergálódtak a 19 nyugat-európai ország értékeihez, azaz azoknál a tagjelölteknél, amelyeknél az értékek 1995-ben meghaladták a nyugat-európai országok átlagát, csökkent az átlagos vállalati méret, azoknál pedig, ahol kisebb volt, növekedés tapasztalható. Ez a

konvergencia elsősorban a kelet-közép-európai tagjelöltekre jellemző, mely jelenség azzal magyarázható, hogy a kelet-közép-európai tagjelöltek felzárkózásával párhuzamosan gazdasági struktúrájuk fokozatosan idomul a nyugat-európai országokéhoz, különösen az európai uniós tagországokhoz.

3. KKV-k Magyarországon

A rendszerváltozás nyomán, a többi volt szocialista országhoz hasonlóan, Magyarországon is elindult egy jelentős mértékű vállalat alapítási hullám. Az új vállalkozások a volt szocialista nagyvállalatok egyes egységeinek szétválásával, privatizációval keletkeztek, vagy pedig a már az 1980-as évekre kialakult “második gazdaság” folytatásaként, azaz saját kezdeményezésre létrehozott gazdasági szervezetek alapításával. Számuk évről évre fokozatosan bővült, melynek eredményeként napjainkban jelentős számú vállalati kör van jelen Magyarországon. Az 5. táblázat ezek számszerű értékeit mutatja az utóbbi néhány évben.

5. táblázat: Működő (és regisztrált) gazdasági szervezetek száma (ezer fő)

	<i>Kis- és középvállalat</i>				<i>Nagyvállalat</i>	<i>Összesen</i>	
	<i>Mikrov.</i>		<i>Kisv.</i>	<i>Középv.</i>			<i>KKV összesen</i>
	<i>0 fős és ismeretlen létsz.</i>	<i>1-9 fő</i>					
1999	604 643 68,7% (832 181)	243 086 27,6% (255 721)	24 773 2,8% (31 770)	5 752 0,7% (5 772)	878 254 99,8% (1 125 444)	1 440 0,2% (1 445)	879 694 100% (1 126 889)
2000	623 603 67,2% (851 387)	264 886 28,5% (278 891)	30 071 3,2% (35 677)	8 030 0,9% (8 053)	926 590 99,8% (1 174 008)	1 468 0,2% (1 472)	928 058 100% (1 175 480)
2001	607 524 65,8% (867)	275 011 29,8% (295)	31 462 3,4% (35 754)	8 143 0,9% (8 151)	922 140 99,9% (1 206)	1 431 0,1% (1 440)	923 571 100% (1 207 831)

	121)	365)			391)		
--	------	------	--	--	------	--	--

Forrás: KSH

A regisztrált vállalkozások száma Magyarországon az utóbbi pár év mindegyikében valamivel több, mint 1 millióra tehető, összességében fokozatos növekedést mutat. A regisztrált vállalkozások közel 80%-a volt működő vállalkozás¹⁵. A működő vállalkozásoknak több, mint 99%-a, 2001-ben 99,9%-a kis- és középvállalkozás volt, melynek legjelentősebb hányada mikro-vállalkozás, ezen belül is alkalmazott nélküli gazdasági szervezet.

A 6. táblázat a Magyar Gazdaságelemző Intézet kisvállalkozásokról összeállított 2002. évi jelentése nyomán készült, az összes foglalkoztatott számát és megoszlását mutatja vállalati méretkategóriánként¹⁶. Itt szeretném felhívni a figyelmet, hogy nem javasolt ezen adatok számszerű összevetése az előző táblázat értékeivel, mert a 6. táblázat kizárólag az adóbevallást benyújtott gazdasági szervezetek adataira támaszkodik, a méretkategórián kívül pedig figyelembe veszi a vállalkozásokra jellemző egyéb kritériumokat is (lásd. Bevezetés, 2. oldal)¹⁷.

6. táblázat: Az összes foglalkoztatott száma és megoszlása vállalati méretkategóriánként 2001 (fő, %)

	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Alkalmazott						
nélküli	332 107	325 799	346 370	11,2	11,0	11,6
Mikro v.	745 230	774 245	803 599	25,0	26,2	26,9
Kis v.	419 332	414 227	411 501	14,1	14,0	13,8
Közepes v.	545 288	459 293	452 151	18,3	15,5	15,1
Nagy v.	948 209	981 821	976 149	31,8	33,2	32,6
Összesen	2 977 736	2 955 385	2 989 769	100,0	100,0	100,0

Forrás: Az adóbevallások adataiból [Kállay, 2003]

A táblázat értékeiből kirajzolódik, hogy Magyarországon a foglalkoztatottak közel 70%-át a kis- és középvállalkozásokként definiált gazdasági szervezetek

¹⁵ A KSH azokat a vállalkozásokat tekinti működőnek, amelyek a tárgyévben, illetve az előző év során adóbevallást nyújtottak be, illetve a tárgyévben vagy az azt megelőző évben alakultak. [Kőhegyi, 1998]

¹⁶ A táblázat a vállalkozások foglalkoztatottságra gyakorolt teljes hatását összesíti, azaz az alkalmazottakon kívül tartalmazza az egyéni vállalkozókat, a társas vállalkozások tagjaiként foglalkoztatottakat és a segítő családtagokat is. Az arányok csak a versenyszférára vonatkoznak. [Kállay, 2003]

¹⁷ 2001-ről 286 ezer társas vállalkozás nyújtott be adóbevallást. Közülük csak a foglalkoztatott létszámot figyelembe véve 5 658 közepes és nagyvállalat található. Ha azonban az egyéb megkötéseket is figyelembe vesszük, akkor a közepes és nagyvállalatok száma 11 685-ra nő. [Kállay, 2003]

foglalkoztatják, a nagyvállalatok csupán egyharmadát. A KKV-kon belül jelentős arányt képviselnek a 9 vagy annál kevesebb főt foglalkoztató, illetve az alkalmazott nélküli mikro-vállalkozások. A kisvállalatok részesedése 14%, hasonlóan a közepes vállalkozásokéhoz.

4. Következtetések

A fenti elemzés alapján nyilvánvaló, hogy a kis- és középvállalkozások a munkaerő foglalkoztatásában betöltött szerepük alapján jelentős súlyt képviselnek mind Nyugat-Európa, mind Magyarország gazdaságában.

Ha a kapott eredményt összehasonlítjuk az amerikai és a japán helyzettel megállapítható, hogy a KKV-k arányukat tekintve Európában jellemzőbbek, mint a világgazdaság más régióiban. Ez a különbség elsősorban kulturális, szociális és történelmi okokra vezethető vissza. Ilyen tényező továbbá az USA-ban és Japánban meglevő hatalmas hazai piac, illetve az a tény, hogy az európai tőkepiacok meglehetősen szétszabdaltnak tekinthetők az egységes amerikai vagy japán szabályozáshoz képest. Sokat számít továbbá, hogy Európában szigorú feltételek vannak életben a vállalati fúziók és egyesülések szabályozására¹⁸.

Az Európai Unió tagjelölt országainak vállalkozási helyzete a nyugat-európaihoz hasonló, ahhoz egyre inkább közelít. Ennek oka a gazdaság struktúrájának fokozatos alkalmazkodása az Európai Unió jelenlegi tagállamainak gazdaságához.

A nemzetközi fórumokon gyakran emlegetett cél az Európai Unió lisszaboni állam- és kormányfői csúcstalálkozóján elhangzott kijelentés, mely szerint az Európai Unió 2010-re a világ legversenyképesebb gazdasági régiója kíván lenni. 2003. március 27-én részt vettem a kis- és középvállalkozások uniós érdekképviseletét ellátó SME Union brüsszeli kongresszusán, ahol többször elhangzott ez a cél. Ezzel párhuzamosan a szakértők egyike sem tartotta elképzelhetőnek a fejlődést a kis- és középvállalkozói kör helyzetének javítása, terheinek csökkentése, adminisztrációs és finanszírozási feltételeinek javítása nélkül. Az „entrepreneur”, hangsúlyozták, a fejlődés gerince, az újítás, a gazdasági rugalmasság, a hatékony versenyképesség

¹⁸ [SMEs in Europe, 2002]

letéteményese. E kijelentést fokozottan érvényesnek tartom a tervutasításos rendszerből induló, jelenleg az átalakulás végén járó európai uniós csatlakozásra váró országok fejlődési kilátásaira.

5. Felhasznált irodalom

1999. évi XCV. Törvény a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról

CZAKÓ Ágnes: Kisvállalkozások a kilencvenes évek elején, in: Szociológiai Szemle,
1997. 3. szám

KÁLLAY László, KISSNÉ KOVÁCS Eszter, KŐHEGYI Kálmán, MASZLAG
Ludmilla: Kisvállalkozói éves jelentés, Gazdaságelemző Intézet, 2003
(kézirat)

Központi Statisztikai Hivatal Stadat Adatbázis, in: <http://www.ksh.hu> 2003. március

KŐHEGYI Kálmán: A kisvállalkozói szektor tagolódása, in: Közgazdasági Szemle,,
XLV. Évf., 1998. március, pp. 261-276.

The Observatory of European SMEs, in:

http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/analysis/observatory.htm,

2003. március

Recommendation of the Commission, in: Official Journal of the European
Communities, 1996. No. L 107/6

SMEs in Europe, including a first glance at EU Candidate Countries, in: Observatory
of European SMEs 2002, No. 2.